

Tomasz Holecki

Piotr Romaniuk

Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach

REGIONALNY KLASTER OCHRONY ZDROWIA

Wprowadzenie

Zagadnienie klastra jako szczególnej formy organizacyjnej w obszarze polityki gospodarczej ostatnich dziesięcioleci przyciąga rosnącą uwagę specjalistów różnych nauk. Jakkolwiek samo zjawisko, które dziś określane jest tym terminem zaobserwowano już w końcu XIX wieku¹, to właśnie kilka ostatnich dekad przyniosło rozkwit koncepcji dotyczących sposobów definiowania klastra, form klastrów oraz metod ich badania, jak również sposobów ich budowania i wspierania. Przegląd literatury przedmiotu pozwala stwierdzić, iż obszary funkcjonalne, do których pojęcie klastra ma odniesienie, stale zwiększają się, obejmując coraz to nowe dziedziny życia społecznego i gospodarczego.

Rozwój regionalnych klastrów w ochronie zdrowia mógłby stanowić przygotowanie i systemowe wsparcie dla obsługi zwiększającego popytu na usługi medyczne w obliczu nieuniknionych zmian demograficznych, czekających Polskę i Europę najbliższych dekad.

Dotychczasowe wyniki badań nad niedookreśloną materią specyficznego rodzaju współpracy jakim jest klastery gospodarczy w odniesieniu do rynku ochrony zdrowia przedstawia teoretyczny materiał w interdyscyplinarnym kontekście nauk związanych z polityką regionalną, przedsiębiorczością oraz naukami o zdrowiu.

Celem niniejszego opracowania jest wpisanie się w powyższy trend, gdzie chodzi głównie o zaprezentowanie możliwości odniesienia pojęcia klastra oraz formuły organizacyjnej, która określana jest tym terminem, do obszaru ochrony zdrowia, ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań charakteryzujących

¹ E.J. Feser, M.I. Luger: Cluster Analysis as a Mode of Inquiry: Its Use in Science and Technology Policymaking in North Carolina. „European Planning Studies” 2003, Vol. 1, s. 11-24.

polski system zdrowotny. Pierwsza część pracy poświęcona jest teorii klastra oraz wyodrębnianym na gruncie literatury przedmiotu jego formom i postaciom. Druga odnosi się w szczególności do ochrony zdrowia, stanowiąc tym samym realizację zasadniczego celu artykułu.

1. Pojęcie i rodzaje klastrów

Termin klaster ma zastosowanie w bardzo wielu dyscyplinach naukowych, często bardzo odległych od siebie obszarowo i metodologicznie. Wśród tych dyscyplin wskazać można fizykę, chemię, informatykę, a także nauki społeczne, w szczególności ekonomię. W każdym jednak przypadku istnieje pewna cecha układu lub zjawiska określanego tym terminem, która jest zbieżna dla wszystkich twórców, niezależnie od rzeczywistego ich charakteru oraz nauki, która zajmuje się ich badaniem. Cechę tę stanowi przestrzenne zorganizowanie obiektów wchodzących w skład klastra, skutkujące szczególnym rodzajem powiązań pomiędzy nimi. Rezultatem przestrzennej bliskości i/lub istnienia wspomnianej sieci powiązań jest funkcjonalna bliskość obiektów albo też ich wzajemna komplementarność w realizacji wspólnego celu, czego efektem jest możliwość traktowania ich jako całości.

Na gruncie ekonomii, której podejście do klastrów z punktu widzenia celu niniejszego opracowania jest szczególnie relewantne, definicji klastra przytoczyć można co najmniej kilka, gdzie jednak będziemy mieć do czynienia ze zbieżnością zasadniczych elementów składowych definicji. Jedną z pierwszych definicji klastra przemysłowego autorstwa M.E. Portera, najczęściej dziś bodaj stosowana stwierdza, iż jest to „[...] geograficzna koncentracja powiązanych ze sobą przedsiębiorstw, wyspecjalizowanych dostawców i wykonawców, przedsiębiorstw branż pokrewnych oraz podmiotów powiązanych (uczelnie, agencje standaryzujące, stowarzyszenia przemysłowe), które działają w danym obszarze na zasadzie konkurencji, ale także wzajemnej współpracy”². E.M. Bergman i E.J. Feser definiują klaster nieco wężej jako „[...] ścisłe więzy łączące określone przedsiębiorstwa i podmioty gospodarcze w zakresie różnorodnych aspektów ich wspólnych aktywności”³. Ci sami autorzy jednocześnie wskazują na moż-

² M.E. Porter: *Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy*. „Economic Development Quarterly” 2000, Vol. 14, s. 15-34.

³ E.M. Bergman, E.J. Feser: *Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications*. Web Book in Regional Science, Regional Research Institute. West Virginia University, Morgantown 1999, chapter 2.

liwość definiowania klastra w bardzo szeroki sposób, jako „[...] grupę przedsiębiorstw i innych organizacji, dla których członkostwo w tej grupie stanowi ważny element własnej konkurencyjności”⁴.

Z wyżej przytoczonych definicji wynika kilka zasadniczych konsekwencji. Po pierwsze, geograficzne zagęszczenie podmiotów wchodzących w skład klastra czyni region, albo inną jednostkę terytorialną, naturalnym obszarem powstawania i działania klastrów. Po drugie, specyfika usytuowania klastra, jak również w dużej mierze zakładane efekty jego powstania, jednym z naturalnych podmiotów uczestniczących w jego funkcjonowaniu czynią władze samorządowe. Po trzecie, klaster stanowi swoistego rodzaju przedefiniowanie podejścia do polityki gospodarczej. Zmienia się bowiem podmiot, który jest uczestnikiem konkurencyjnej gry rynkowej. O ile w ujęciu klasycznym, zgodnym z paradygmatem neoliberalnym, na rynku konkurują kierowane własnym interesem podmioty gospodarcze – przedsiębiorcy albo też, jak ma to miejsce w podejściach lewicujących, grę rynkową próbuje się ograniczać czy wręcz eliminować, o tyle w ujęciu klastrowym podmiotem konkurencji staje się region. Niekoniecznie oznacza to przy tym bezpośrednie angażowanie się organów administracyjnych w wykonywanie funkcji gospodarczych, bardziej zaś geograficzne integrowanie oparte na wspólnocie interesu różnorodnych podmiotów działających na danym obszarze geograficznym i tworzenie pomiędzy nimi sieci powiązań wypełniających lukę po częściowym zredukowaniu wewnętrznej konkurencji pomiędzy tymi podmiotami. Rolą administracji może stać się w tych okolicznościach inicjowanie i moderowanie całego procesu⁵, zaś klaster i wewnętrzne reguły jego organizacji zaczynają przywozić na myśl tworzone na gruncie nauk społecznych koncepcje systemów międzyludzkich interakcji i powiązań, określanych zbiorczym terminem „kapitał społeczny”⁶. Interpretując powyższy opis jeszcze inaczej, klastry oznaczają wklęcie podmiotów gospodarczych i osób prawnych w struktury więzi społecznych spajających lokalną/regionalną wspólnotę terytorialną. Po czwarte wreszcie, podstawową przesłanką tworzenia klastrów jest wspólnota korzyści uzyskiwanych przez wszystkich jego uczestników. Naturalnym beneficjentem są mieszkańcy i reprezentujące ich władze samorządowe. Poza zyskiem czysto ekonomicznym w postaci rosnących dochodów budżeto-

⁴ Ibid.

⁵ S. Borrás, D. Tsagdis: *Polityki klastrowe w Europie. Przedsiębiorstwa, instytucje i zarządzanie*. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011, s. 26-30.

⁶ B. Vassileva: *Cluster Branding Strategy for Lodz Region*. The Entrepreneurship and Economic Development Research Institute in Lodz Working Papers 2009, Vol. 3, s. 5-9.

wych, czy też sprzyjających okoliczności rozwoju rynku pracy, korzyść taka przejawiać się może np. w wyższej jakości i dostępności określonego rodzaju usług czy dóbr z perspektywy członków wspólnoty samorządowej. Korzyść dla podmiotów gospodarczych polega zaś przede wszystkim na zapewnianiu stabilności popytu na wytwarzane dobra i usługi w danym regionie, ale i zapewnianiu korzystnych warunków rynkowej ekspansji, a tym samym zwiększania przewagi konkurencyjnej „na zewnątrz” regionu. Niebagatelne znaczenie ma także redukcjonowanie barier społecznych czy administracyjnych związanych z prowadzeniem działalności, jak również zmniejszanie kosztów samej działalności. Dla innych osób prawnych (instytucje naukowe, stowarzyszenia) korzyścią będzie przede wszystkim zapewnianie atrakcyjnych warunków z punktu widzenia ich celów statutowych, a tym samym zapewnienie stabilności istnienia organizacji⁷.

Nieco inaczej efekty działania klastra dzielą S. Borrás i D. Tsagdis, którzy wyodrębniają efekty urbanizacyjne (korzyści, jakie z działania klastra czerpie ośrodek miejski, w rejonie którego klastr jest usytuowany), lokalizacyjne (polegające na czerpaniu korzyści z bliskości podmiotów wchodzących w skład klastra, a sprowadzających się np. do redukcji kosztów przepływu informacji, pozyskiwania siły roboczej, dostępności specjalistycznych usług), związane z wewnętrznymi korzyściami skali (zwiększenie wydajności produkcji powodowane poszerzeniem się rynku, szczególnie na obszarze bliskim geograficznie), pieniężne (np. redukcja kosztów funkcjonowania podmiotów gospodarujących poprzez wspólne działania marketingowe, zakup surowców, ale także korzyści mające związek z przyrostem społecznego zaufania i kapitału społecznego) i technologiczne (transfer technologii i know-how w ramach klastra, budowa wspólnych standardów). Ci sami autorzy jednocześnie zwracają uwagę, iż efekty działania klastra nie zawsze muszą przyjmować formę korzyści. Istnieje prawdopodobieństwo, że rezultat ten przyjmie formę negatywną, np. w postaci konieczności poniesienia nakładów, które nie są rekompensowane zwiększonymi zyskami⁸.

Brak jest również jednolitej typologii klastrów, gdyż istnieje co najmniej kilka podziałów opierających się na różnorodnych przesłankach. Przegląd sposobów klasyfikacji przedstawia m.in. M. Baran, wyróżniając następujące kryteria kategoryzacji:

⁷ M. Stawicki: Klastry i inicjatywy klastrowe – podstawowe definicje. W: Metody ewaluacji polityk wspierania klastrów ze środków strukturalnych. Red. M. Stawicki, W. Pander. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Warszawa 2008, s. 9-18.

⁸ S. Borrás, D. Tsagdis: Op. cit., s. 24-26.

- zasięg terytorialny (klastry o zasięgu: lokalnym, regionalnym, krajowym, między- lub ponadnarodowym; w dwóch ostatnich przypadkach pojawić się mogą pewne trudności natury teoretycznej związane z wcześniej wyodrębnionym elementem składowym definicji klastra, jakim jest geograficzna bliskość podmiotów wchodzących w jego skład; problem ten nie zaistnieje natomiast, jeśli zastosować szeroką definicję Bergmana i Fesera przytoczoną wyżej),
- liczba powiązanych sektorów (wąskie i szerokie),
- liczba stadiów łańcucha produkcyjnego (płytkie i głębokie, gdzie te drugie obejmują zwykle wszystkie ogniwa łańcucha produkcyjnego),
- pozycja konkurencyjna (będące liderami, o przeciętnej lub słabej pozycji konkurencyjnej),
- zdolność kreowania miejsc pracy (o rosnącym, stabilnym i malejącym zatrudnieniu),
- znaczenie technologii (wysokotechnologiczne, średniotechnologiczne i niskotechnologiczne)⁹.

Zgodnie z metodą klasyfikowania przyjętą przez OCED wyróżnić można klastry:

- oparte na wiedzy (przemysł farmaceutyczny, lotniczy, elektroniczny itp.)
- oparte na korzyści skali (przetwórstwo i przemysł spożywczy),
- uzależnione od dostawcy (rolnictwo, leśnictwo, przemysł metalowy, surowcowy),
- wyspecjalizowanych dostawców (przemysł elektroniczny, samochodowy)¹⁰.

Dodatkowo można rozróżnić inicjatywy klastrowe poprzez stadium rozwoju, co skutkuje wyodrębnieniem typów embrionalnych, wzrostowych, dojrzałych i schyłkowych. Istotne znaczenie z punktu widzenia prawa ma stanowisko Komisji Europejskiej, która precyzuje pojęcie klastra jako lokalną bądź regionalną koncentrację podmiotów prowadzących badania (szkoły wyższe, instytuty badawcze), gospodarczych (duże firmy oraz sektor MSP) oraz władz (samorządowych, instytucji finansowych, agencji rozwoju regionalnego)¹¹.

⁹ T. Roelandt, P. Den Hertog: Cluster Analysis and Cluster-Based Policy-Making in OECD Countries: An Introduction to the Theme. W: OECD Boosting Innovation: the Cluster Approach. OECD, Paris 1999, s. 9-23.

¹⁰ M. Stawicki: Op. cit., s. 9-18; T. Roelandt, P. Den Hertog: Op. cit., s. 9-23.

¹¹ M. Bucka: Koncepcja klastrów w funkcjonowaniu małych i średnich przedsiębiorstw. W: Polska w rozszerzonej UE – uwarunkowania i perspektywy rozwoju. Red. M. Klamut, E. Pancer-Cybulska. Akademia Ekonomiczna, Wrocław 2004, s. 121.

Na potrzeby opracowania przyjęto rozumienie klastra wprowadzone do literatury przez M.E. Portera, zdaniem którego jest to geograficzne skupisko wzajemnie powiązanych firm, wyspecjalizowanych dostawców, jednostek usługowych oraz współpracujących z nimi instytucji (uniwersytetów, jednostek badawczych, związków branżowych) w poszczególnych dziedzinach kooperujących ze sobą¹².

2. Idea klastra w ochronie zdrowia

Nowoczesna ochrona zdrowia musi być postrzegana jako rozwojowa dziedzina gospodarki, na której można oprzeć budowanie strategii regionalnej z uwzględnieniem jej cech innowacyjnych oraz przewagi konkurencyjnej. W obliczu doświadczanych zmian technologicznych, demograficznych, politycznych i ekonomicznych można spodziewać się dalszej ekspansji, której granice dawno zostały wytyczone poza wąsko rozumianą medycynę w służbie pacjenta. Oczywiście staje się również zależność między poziomem zdrowia a wzrostem gospodarczym oraz jej dwustronna relacja. Z jednej strony zdrowie jest ważnym czynnikiem rozwoju gospodarczego, z drugiej zaś wzrost gospodarczy wywiera znaczący, dodatni wpływ na poziom zdrowotności społeczeństwa. Tym samym wpływa ono na wzrost aktywności w wymiarze gospodarczym, społecznym i zawodowym oddziałując na ogólny poziom dobrobytu. Inicjatywy w zakresie rynku ochrony zdrowia mogą stanowić płaszczyznę współpracy dla partnerów publicznych oraz prywatnych przedsiębiorstw, a ich forma przybierać m.in. formę zdefiniowaną jako klaster.

Rozumiejąc pojęcie ochrony zdrowia w kontekście dobra publicznego, regionalizmu w aspekcie metropolitalnym oraz przedsiębiorczości opartej na współpracy klastrowej, nie sposób pominąć, akcentowanej już wcześniej, roli kapitału społecznego jako fundamentu wzajemnych przedsięwzięć opartych na zaufaniu, współpracy i konstruktywnej konkurencji. Kapitał społeczny należy traktować jako sieć kontaktów, znajomości, powiązań, przynależności do organizacji i stowarzyszeń, która stwarza jednostce lub związkowi podmiotów możliwości uzyskania społecznie cenionych dóbr¹³ lub gotowość i umiejętność współpracy ludzi w obrębie różnego rodzaju grup społecznych, celem realizacji

¹² M. Porter: Op. cit., s. 15-34.

¹³ T. Brodzicki, S. Szultka: Koncepcja klastrów a konkurencyjność przedsiębiorstw. „Organizacja i Kierowanie” 2002, nr 4, s. 45-59.

wspólnych interesów (J. Coleman, F. Fukuyama, R.D. Putnam)¹⁴. Tym samym trudno wyobrazić sobie efektywnie funkcjonujący klaster bez udziału cech związanych z pojęciem kapitału społecznego. Ponadto innowacyjność wpisana w idee klastrów i ich rozwoju znakomicie komponuje się z pojęciem „regionu uczącego się” wprowadzonym do nauki przez B. Asheima i J. Simmie¹⁵, a cechującym się wysokim stopniem elastyczności, ciągłą podatnością na zmianę, innowacyjnością, zdobywaniem nowych rynków oraz niezaanektowanych dotąd dziedzin¹⁶.

Jeśli klaster ochrony zdrowia uznać za narzędzie realnej perspektywy rozwoju, to można założyć możliwość budowania przewagi konkurencyjnej przy użyciu tzw. korzyści aglomeracji, zdefiniowanej przez B. Ohlina jako korzyści skali, lokalizacji, urbanizacji i powiązania pomiędzy branżami związane z transakcjami wymiany i bliskością dostawców¹⁷. Potencjał skupiony na wyodrębnionym terytorium, oparty na niezwyklej ruchliwości siły roboczej zdaniem Marshalla powoduje, że pracownicy stają się bardziej związani z regionem, aniżeli z konkretnym pracodawcą¹⁸. Ponadto, na obszarze metropolitalnym, a za taki uznaje się przynajmniej 12 ośrodków w Polsce zrzeszonych w Unii Metropolii Polskich, możliwe jest szybsze niż w innych warunkach pobudzenie innowacyjności, tym bardziej, że jak opisuje Ph. Aydalot – źródłem innowacji nie jest przedsiębiorstwo, lecz środowisko, w którym ono działa¹⁹. Podobnie uważa M.E. Porter twierdząc, że koncentracja nabywców, dostawców i rywali pobudza efektywność, wymusza specjalizację i przyspiesza procesy innowacyjne. Sprzyja temu również bliskość sektora B+R, która ułatwia dostęp do nowoczesnych technologii oraz poszerza wybór strategicznych partnerów²⁰.

¹⁴ P. Sztompka: Socjologia. Znak, Kraków 2006, s. 368 oraz P. Romaniuk: Kapitał społeczny – podejścia definicyjne oraz ich miejsce w naukach społecznych. „Politeja” 2011, Vol. 14, s. 459-482.

¹⁵ Kapitał społeczny. W: Innowacje i transfer technologii. Słownik pojęć. Red. K.B. Matusiak. PARP, Warszawa 2008, s. 166.

¹⁶ B. Asheim, M. Dunford: Regional Futures. „Regional Studies” 1997, Vol. 31, No. 5; J. Simmie, J. Sennett: Innovative Clusters: Theoretical Explanations and why Size Matters. „National Institute Economic Review” 1999, Vol. 170, s. 87-98.

¹⁷ K. Olejniczak: Apetyt na grona? Koncepcja gron oraz koncepcje bliskości w teorii i praktyce rozwoju regionalnego. „Studia Regionalne i Lokalne” 2003, nr 2.

¹⁸ E. Skawińska, R.I. Zalewski: Klastry biznesowe w rozwój konkurencyjności i innowacyjności regionów. Świat – Europa – Polska. PWE, Warszawa 2009, s. 23-24.

¹⁹ T.G. Grosse: Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego. „Studia Regionalne i Lokalne” 2002, nr 1, s. 25-48.

²⁰ Innowacje i transfer technologii. Słownik pojęć. Op. cit., s. 147.

Wobec takiej koncepcji można założyć, że również w przypadku klastra ochrony zdrowia zachodzi możliwość dyfuzji międzyregionalnej innowacji opartej na przedsięwzięciach rynku ochrony zdrowia, dzięki czemu wzrasta nie tylko potencjał rodzimych podmiotów wchodzących w skład klastra, ale również jego otoczenia i kooperantów. Możliwa jest realizacja idei elastycznej ochrony zdrowia realizowanej regionalnie z wykorzystaniem nowoczesnych technik komunikacji, transferu wiedzy oraz wysokiej specjalizacji.

Znaczną zaletą klastrów zdrowotnych jest ich szerokie spektrum zainteresowań. W zasadzie każda inicjatywa, która może przynieść efekt w postaci populacyjnej lub indywidualnej poprawy/zachowania zdrowia może wpisać się w cele statutowe przedsięwzięcia. W przypadku braku jednoznacznej wizji strategicznej może to naturalnie stanowić przeszkodę rozwojową, ale wydaje się słuszne, aby w kontekście dobra publicznego, jakim jest niewątpliwie zdrowie, przyjmować szeroki margines akceptacji dla wszelkich inicjatyw, które mogą być użyteczne dla realizacji celu. Przedsiębiorcy niemalże każdej branży mogą odnaleźć na rynku ochrony zdrowia własne biznesowe obszary działań. Podmioty realizujące zadania naukowe i badawcze również mogą dążyć do innowacji w zakresie własnych dyscyplin w sposób całkowicie nieograniczony. Administracja publiczna zaś z mocy prawa ma obowiązek wspierać prorozwojowe i prozdrowotne inicjatywy na podległym sobie obszarze. Rolą animatora klastra jest natomiast wykorzystanie synergii współdziałania w procesach na rzecz efektywnej koordynacji dostępnych potencjałów.

Podsumowanie

Ochrona zdrowia stanowiąc ważny element nowoczesnej gospodarki, zapewne wpisze się w tendencje, które zachodzą obecnie w typowych inicjatywach badawczo-rozwojowych. Ekspansja inicjatyw klastrowych, zainicjowana społecznie i legislacyjnie, w szczególności stymulowana prawem gospodarczym, nie ominię zapewne również sektora zdrowotnego. Zupełnie inną kwestią jest ustalenie jaką przybierze formę: czy zbliży się funkcjonalnie i organizacyjnie do administracji publicznej lub nauki czy też stanie się jedynie narzędziem komercjalizacji pomysłów.

Opracowanie, poza teoretyczną częścią opisu, odnosząc się do słabo zdiagnozowanych obszarów funkcjonowania klastrów branżowych, jakimi są inicjatywy ochrony zdrowia, jest raczej próbą ustalenia hipotez badawczych oraz wy-

tyczenia koncepcji ich weryfikacji. Stanowi wstęp do ogólnopolskich badań, które powinny dać odpowiedź na wielowarstwowo zakreślone problemy nauki i praktyki, osadzone w realiach polityki regionalnej, sektorowej, biznesowej i społeczno-ekonomicznej.

THE REGIONAL HEALTH CARE CLUSTER

Summary

The article refers to the issues of socio-economic clusters embedded in the health care market, with a particular focus on regional initiatives. It discusses the theoretical concepts in order to specify the particular types of activity of the health care cluster. It also attempts to determine the key hypotheses for research on cooperation in the area of public goods, which production and consumption is a result of synergy based on the cooperation of private companies, research and development institutions, consulting and training providers, local governments, non-governmental organizations and business environment entities.